Diszkrét valószínűségi változók

1. Feladat: Egy szabályos dobókockával kétszer dobunk. Jelölje X a dobott számok szorzatát. Számítsa ki az X valószínűségi változó várható értékét.

Válasz: $E(X) = \frac{441}{36} = \mathbf{12.25}$

Megoldás: Jelölje u az első dobás, v pedig a második dobás eredményét. A lehetséges kimeneteleket ezek az (u, v) párok reprezentálják, melyekből pontosan 36 van. A várható érték a valószínűségi változó lehetséges értékeinek súlyozott átlaga, ahol a súlyok a megfelelő valószínűségek.

A lehetséges értékek megjelenítésére szolgál a következő táblázat: a táblázat belsejében találhatók a lehetséges értékek:

u \ v	1	2	3	4	5	6
1	1	2	3	4	5	6
2	2	4	6	8	10	**12**
3	3	6	9	**12**	15	18
4	4	8	**12**	16	20	24
5	5	10	15	20	25	30
6	6	**12**	18	24	30	36

A lehetséges értékek között vannak megegyezők is. A 12-es érték például négyszer fordul elő. Mivel bármelyik (u, v) pár 1/36 valószínűséggel adódhat, ezért annak a valószínűsége, hogy a dobott számok szorzata 12 lesz 4/36-tal egyenlő. A várható értékben tehát a 12-t 4/36-os súllyal kell figyelembe venni.

A várható értéket úgy is megkapjuk, ha a táblázatban előforduló valamennyi számnak vesszük az egyszerű számtani átlagát. Ebben a számtani átlagban a 12-es érték például a súlyának megfelelően 4-szer fog szerepelni. A kapott számtani átlag a következő:

$$E(X) = \frac{441}{36} = \mathbf{12.25}$$

2. Feladat: Egy szabályos dobókockával kétszer dobunk. Jelölje X a dobott számok ***minimumát***. Számítsa ki az X valószínűségi változó várható értékét.

Válasz: $E(X) = \frac{91}{36} = \mathbf{2{,}5278}$

Megoldás: Jelölje u az első dobás, v pedig a második dobás eredményét. A lehetséges kimeneteleket ezek az (u, v) párok reprezentálják, melyekből pontosan 36 van. A várható érték a valószínűségi változó lehetséges értékeinek súlyozott átlaga, ahol a súlyok a megfelelő valószínűségek.

A lehetséges értékek megjelenítésére szolgál a következő táblázat: a táblázat belsejében találhatók a lehetséges értékek:

u \ v	1	2	3	4	5	6
1	1	1	1	1	1	1
2	1	2	2	2	2	2
3	1	2	3	3	3	3
4	1	2	3	4	4	4
5	1	2	3	4	5	5
6	1	2	3	4	5	6

A várható értéket úgy is megkapjuk, ha a táblázatban előforduló valamennyi számnak vesszük az egyszerű számtani átlagát. A kapott számtani átlag a következő:

$$E(X) = \frac{91}{36} = \mathbf{2{,}5278}$$

3. Feladat: Egy szabályos dobókockával kétszer dobunk. Jelölje X a dobott számok ***maximumát***. Számítsa ki az X valószínűségi változó várhatóértékét.

4. Feladat. Legyenek A és B tetszőleges események H-ban. Jelölje X az A esemény, Y pedig a B esemény karakterisztikus függvényét. Legyenek

$$P(A) = 0.5, \qquad P(B \mid A) = 0.6, \qquad P(A \cup B) = 0.8.$$

(a) Határozza meg az (X, Y) együttes valószínűség eloszlását.
(b) Számítsa ki az $E(3X^2 + 4Y^2 - 12XY)$ várható értéket!

Válasz:

X \ Y	0	1	
0	0.2	0.3	0.5
1	0.2	0.3	P(A) = 0.5
	0.4	P(B) = 0.6	

$E(3X^2 + 4Y^2 - 12XY) = 0.3$

Megoldás: A válasz megadásához szükségünk van az (X, Y) valószínűségi vektorváltozó együttes eloszlásának ismeretére. Ez a következő adatok meghatározását jelenti

X \ Y	0	1	
0	$P(\overline{A} \cap \overline{B})$	$P(\overline{A} \cap B)$	$P(\overline{A})$
1	$P(A \cap \overline{B})$	$P(A \cap B)$	$P(A)$
	$P(\overline{B})$	$P(B)$	1

A $P(B \mid A) = 0.6$ feltételes valószínűségből, a $P(B \cap A) = P(B \mid A)P(A)$ szorzási szabály szerint kapjuk, hogy $P(B \cap A) = 0.3$. A $P(A \cup B) = P(A) + P(B) - P(B \cap A)$ összefüggésből kiszámítható P(B)! P(B) = 0.6. Írjuk be ezeket az adatokat a táblázatunkba:

X \ Y	0	1	
0	$P(\overline{A} \cap \overline{B})$	$P(\overline{A} \cap B)$	$P(\overline{A})$
1	$P(A \cap \overline{B})$	0.3	0.5
	$P(\overline{B})$	0.6	1

Ismerve a perem-eloszlások és az együttes eloszlás kapcsolatát, ezen adatok birtokában teljesen „rekonstruálható” az együttes eloszlás:

X \ Y	0	1	
0	0.2	0.3	0.5
1	0.2	0.3	0.5
	0.4	0.6	1

A várhatóérték kiszámításához egy másik táblázatot készítünk: legyen $Z = 3X^2 + 4Y^2 - 12XY$.

(X, Y)	Z értéke	valószínűség	A szorzatuk
(0, 0)	0	0.2	0
(1, 0)	3	0.2	0.6
(0, 1)	4	0.3	1.2
(1, 1)	-5	0.3	- 1.5
		az összegük adja E(Z)-t:	**0.3**

5. Feladat: Legyenek A és B tetszőleges események H-ban. Jelölje X az A esemény, Y pedig a B esemény karakterisztikus függvényét. Legyenek

$$P(\overline{B} \mid A) = 1/3, \quad P(A \cup \overline{B}) = 0.6, \quad P(B \mid \overline{A}) = 4/7.$$

Számítsa ki az $E\left[\cos\left(\pi\left(2X^2 + Y^2\right)\right) - 8X + 5Y\right]$ várható értéket.

Válasz:

X\Y	0	1	
0	**0,3**	**0,4**	0,7
1	**0,1**	**0,2**	0,3
	0,4	0,6	1

$$E\left[\cos\left(\pi\left(2X^2 + Y^2\right)\right) - 8X + 5Y\right] = \mathbf{0.4}$$

6. Feladat. Az (X,Y) vektorváltozóról a következő információink vannak (a tábla belseje az együttes valószínűség-eloszlást adja):

X \ Y	y_1 = -0.2	y_2 = -0.1	y_3 = 0.1	y_4 = 0.2	y_5 = 0.3
x_1 = -0.2	0	0.05	0.05	0	0
x_2 = 0.1	0.05	0.05	0.2	0.1	0
x_3 = 0.2	0.05	0.1	0.1	0.1	0.05
x_4 = 0.3	0	0	0.05	0	0.05

Számítsa ki azt a $0 < \lambda < 1$ értéket, amelyre a $D^2(\lambda X + (1-\lambda)Y)$ variancia a lehető legkisebb. Adja is meg ezt a minimális variancia értéket!

Válasz: $\lambda_0 = \dfrac{354}{558} = 0.6344$ és $\mathrm{Var}(\lambda_0 X + (1-\lambda_0)Y) = 0.0115$.

Megoldás: Ismert összefüggés szerint

$$\mathrm{Var}(\lambda X + (1-\lambda)Y) = \lambda^2 \mathrm{Var}(X) + 2\lambda(1-\lambda)\,\mathrm{cov}(X,Y) + (1-\lambda)^2\,\mathrm{var}(Y).$$

A kérdéses variancia meghatározásához tudnunk kel a Var(X) és Var(Y) varianciákat valamint a cov(X,Y) kovarianciát. Ezek meghatározása pedig a következő képletek alapján történik:

$$\mathrm{Var}(X) = E(X^2) - E^2(X),\quad \mathrm{Var}(Y) = E(Y^2) - E^2(Y) \text{ és } \mathrm{cov}(X,Y) = E(XY) - E(X)E(Y).$$

Végeredményben az ismert együttes eloszlásból az E(X), E(Y), $E(X^2)$, $E(Y^2)$, E(XY) várható értékeket kell kiszámítani.

Az együttes eloszlásból közvetlenül ezek közül csak az E(XY) várhatóértéket tudjuk kiszámítani:

$$E(XY) = \sum_{i=1}^{4}\sum_{j=1}^{5} x_i y_j p_{ij} =$$

$$= (-0.2)(-0.1)0.05 + (-0.2)(0.1)0.05 + \cdots + (0.3)(0.1)0.05 + (0.3(0.3)0.05 = 0.0135$$

A többi adat kiszámításához szükségünk van a perem-eloszlások ismeretére is:

X \ Y	y_1 = -0.2	y_2 = -0.1	y_3 = 0.1	y_4 = 0.2	y_5 = 0.3	p_i
x_1 = -0.2	0	0.05	0.05	0	0	0.1
x_2 = 0.1	0.05	0.05	0.2	0.1	0	0.3
x_3 = 0.2	0.05	0.1	0.1	0.1	0.05	0.4
x_4 = 0.3	0	0	0.05	0	0.05	0.1
ρ_j	0.1	0.2	0.4	0.2	0.1	1

Ebből már kiszámíthatóak a további várhatóértékek:

$$E(X)=\sum_{i=1}^{4}x_ip_i=(-0.2)\cdot 0.1+0.1\cdot 0.3+0.2\cdot 0.4+0.3\cdot 0.1=0.13,$$

$$E(X^2)=\sum_{i=1}^{4}x_ip_i=(-0.2)^2\cdot 0.1+0.1^2\cdot 0.3+0.2^2\cdot 0.4+0.3^2\cdot 0.1=0.033$$

$$Var(X)=E(X^2)-E^2(X)=0.033-(0.13)^2=0.0161;$$

$$E(Y)=\sum_{j=1}^{5}y_j\rho_j=(-0.2)\cdot 0.1+(-0.1)\cdot 0.2+0.1\cdot 0.4+0.2\cdot 0.2+0.3\cdot 0.1=0.07,$$

$$E(Y^2)=\sum_{j=1}^{5}y_j\rho_j=(-0.2)^2\cdot 0.1+(-0.1)^2\cdot 0.2+0.1^2\cdot 0.4+0.2^2\cdot 0.2+0.3^2\cdot 0.1=0.027,$$

$$Var(Y)=E(Y^2)-E^2(Y)=0.27-(0.07)^2=0.0221;$$

cov(X,Y) = E(XY) – E(X)E(Y) = 0.0135 – (0.13)(0.07) = 0.0044.

Megkaptuk tehát a kérdéses varianciát:

$$Var(\lambda X+(1-\lambda)Y)=0.0161\lambda^2+0.0088\lambda(1-\lambda)+0.0221(1-\lambda)^2.$$

λ-nak azt az értékét keressük, amelyre ez a variancia a legkisebb. Legegyszerűbb eljárás a deriváltak vizsgálata alapján adódik. A további vizsgálathoz célszerű vagy teljesen, vagy csak részlegesen polinom alakokat használni:

$$f(\lambda)=Var(\lambda X+(1-\lambda)Y)=0.0161\lambda^2+0.0088(\lambda-\lambda^2)+0.0221(1-2\lambda+\lambda^2).$$

Ekkor

$$f'(\lambda)=0.0322\lambda+0.0088-0.0176\lambda-0.0442+0.0442\lambda=0.0558\lambda-0.0354$$

és

$$f''(\lambda)=0.7464.$$

$f(\lambda)$ tehát szigorúan konvex függvény, egyetlen stacionárius pontja $\lambda_0=\frac{354}{558}=0.6344$, amely tehát globális minimumhelye a függvénynek. A minimális variancia értéke pedig

$$f(0.6344)=0.0161\cdot(0.6344)^2+0.0088\cdot 0.6344\cdot 0.3656+0.0221\cdot 0.3656^2=0.0115$$

7. Feladat. Az X és Y valószínűségi változókról a következő ismereteink vannak:

$$E(X) = -5,\ E(Y) = 12,\ E(X^2) = 29,\ D(Y) = 3 \text{ és } R(X,Y) = -1/2.$$

Legyen Z = X + Y. Számítsa ki a $D^2(Z)$ szórásnégyzetet!

Válasz: $D^2(Z) = Var(Z) = 7$.

Megoldás: Ismert képlet szerint

$$Var(X + Y) = Var(X) + 2cov(X, Y) + Var(Y).$$

Az adatok ismeretében kiszámíthatók

$$Var(X) = E(X^2) - E^2(X) = 4, \quad Var(Y) = 9 \text{ és } cov(X, Y) = R(X, Y)D(X)D(Y) = -3.$$

Ebből már adódik a válasz: $Var(X+Y) = 7$.